

רמב"ם יד החזקה - הלכות יסודי התורה פרק ב

(ג) כל מה שברא הקב"ה בעולמו נחלק לשלשה חלקים מהן ברואים שהן מחוברים מגולם וצורה והם הווים ונפסדים תמיד כמו גופות האדם והבהמה והצמחים והמתכות ומהן ברואים שהן מחוברים מגולם וצורה אבל אינן משתנין מגוף לגוף ומצורה לצורה כמו הראשונים אלא צורתן קבועה לעולם בגולמם ואינן משתנין כמו אלו והם הגלגלים והכוכבים שבהן ואין גולמם כשאר גולמים ולא צורתם כשאר צורות ומהן ברואים צורה בלא גולם כלל והם המלאכים שהמלאכים אינם גוף וגויה אלא צורות נפרדות זו מזו:

(ד) ומהו זה שהנביאים אומרים שראו המלאך אש ובעל כנפים הכל במראה הנבואה ודרך חידה לומר שאינו גוף ואינו כבד כגופות הכבדים כמו שנאמר כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא ואינו אש אלא משל וכמו שנאמר עושה מלאכיו רוחות: (ה) ובמה יפרדו הצורות זו מזו והרי אינן גופין לפי שאינן שוין במציאותן אלא כל אחד מהן למטה ממעלתו של חברו והוא מצוי מכחו זה למעלה מזה והכל נמצאים מכחו של הקב"ה וטובו וזהו שרמז שלמה בחכמתו ואמר כי גבוה מעל גבוה שומר:

(ו) זה שאמרנו למטה ממעלתו של חברו אינה מעלת מקום כמו אדם שיושב למעלה מחבירו אלא כמו שאמרין בשני חכמים שאחד גדול מחבירו בחכמה שהוא למעלה ממעלתו של זה וכמו שאמרין בעילה שהיא למעלה מן העלול: (ז) שינוי שמות המלאכים על שם מעלתם הוא ולפיכך נקראים חיות הקדש והם למעלה מן הכל ואופנים ואראלים וחשמלים ושרפים ומלאכים ואלהים ובני אלהים וכרובים ואישים כל אלו עשרה השמות שנקראו בהן המלאכים על שם עשר מעלות שלהן הן ומעלה שאין למעלה ממנה אלא מעלת האל ברוך הוא היא מעלת הצורה שנקראת חיות לפיכך נאמר בנבואה שהן תחת כסא הכבוד ומעלה עשירית היא מעלת הצורה שנקראת אישים והם המלאכים המדברים עם הנביאים ונראים להם במראה הנבואה לפיכך נקראו אישים שמעלתם קרובה למעלת דעת בני אדם: (ח) וכל הצורות האלו חיים ומכירין את הבורא ויודעים אותו דעה גדולה עד למאד כל צורה וצורה לפי מעלתה לא לפי גודלה אפילו מעלה הראשונה אינה יכולה להשיג אמתת הבורא כמו שהוא אלא דעתה קצרה להשיג ולידע אבל משגת ויודעת יותר ממה שמשגת ויודעת צורה שלמטה ממנה וכן כל מעלה ומעלה עד מעלה עשירית גם היא יודעת הבורא דעה שאין כח בני האדם המחוברים מגולם וצורה יכול להשיג ולידע כמותה והכל אינן יודעין הבורא כמו שהוא יודע עצמו: (ט) כל הנמצאים חוץ מן הבורא מצורה הראשונה עד יתוש קטן שיהיה בטבור הארץ הכל מכח אמתתו נמצאו ולפי שהוא יודע עצמו ומכיר גדולתו ותפארתו ואמתתו הוא יודע הכל ואין דבר נעלם ממנו:

רמב"ם יד החזקה - הלכות יסודי התורה פרק ד

(ה) ארבעה יסודות האלו משתנים זה לזה תמיד בכל יום ובכל שעה מקצתן לא כל גופן כיצד מקצת הארץ הקרובה מן המים משתנית ומתפוררת ונעשית מים וכן מקצת המים הסמוכים לרוח משתנין ומתמססין והווין רוח וכן הרוח מקצתו הסמוך לאש משתנה ומתחולל ונעשה אש וכן האש מקצתה הסמוך לרוח מתחולל ומשתנה ומתכנס ונעשה רוח וכן הרוח מקצתו הסמוך למים משתנה ומתכנס ונעשה מים וכן המים מקצתו הסמוך לארץ משתנה ומתכנס ונעשה ארץ ושינוי זה מעט מעט ולפי אורך הימים ואין כל היסוד משתנה עד שיעשה כל המים רוח או כל הרוח אש שאי אפשר שיבטל אחד מן היסודות הארבעה אלא מקצת ישתנה מאש לרוח ומקצת ישתנה מרוח לאש וכן בין כל אחד וחבירו ימצא השינוי בין ארבעתן וחוזרות חלילה לעולם:

(ו) ושינוי זה יהיה בסביבת הגלגל ומסביבתו יתחברו ארבעתן ויהיה מהן שאר גולמי בני אדם ונפש חיה צמח ואבן ומתכת והאל נותן לכל גולם וגולם צורה ראויה לו על ידי *מלאך* העשירי שהיא הצורה הנקראת אישים.

רמב"ם יד החזקה - הלכות יסודי התורה פרק ז

(א) מיסודי הדת לידע שהאל מנבא את בני האדם ואין הנבואה חלה אלא על חכם גדול בחכמה גבור במדותיו ולא יהא יצרו מתגבר עליו בדבר בעולם אלא הוא מתגבר בדעתו על יצרו תמיד והוא בעל דעה רחבה נכונה עד מאד אדם שהוא ממולא בכל המדות האלו שלם בגופו כשיכנס לפרדס וימשך באותן הענינים הגדולים הרחוקים ותהיה לו דעה נכונה להבין ולהשיג והוא מתקדש והולך ופורש מדרכי כלל העם ההולכים במחשכי הזמן והולך ומזרו עצמו ומלמד נפשו שלא תהיה לו מחשבה כלל באחד מדברים בטלים ולא מהבלי הזמן ותחבולותיו אלא דעתו פנויה תמיד למעלה קשורה תחת הכסא להבין באותן הצורות הקדושות הטהורות ומסתכל בחכמתו של הקב"ה כולה מצורה ראשונה עד טבור הארץ ויודע מהן גדלו מיד רוח הקודש שורה עליו ובעת שתנוח עליו הרוח תתערב נפשו במעלת המלאכים הנקראים אישים ויהפך לאיש אחר ויבין בדעתו שאינו כמות שהיה אלא שנתעלה על מעלת שאר בני אדם החכמים כמו שנאמר בשאול והתנבית עמם ונהפכת לאיש אחר:

רמב"ם יד החזקה - הלכות יסודי התורה פרק ז

(ו) כל הדברים שאמרנו הם דרך נבואה לכל הנביאים הראשונים והאחרונים חוץ ממשה רבינו רבן של כל הנביאים ומה הפרש יש בין נבואת משה לשאר כל הנביאים שכל הנביאים בחלום או במראה ומשה רבינו מתנבא והוא ער ועומד שנאמר ובבוא משה אל אהל מועד לדבר אתו וישמע הקול מדבר אליו כל הנביאים על ידי מלאך לפיכך רואים מה שהם רואים במשל וחידה משה רבינו לא על ידי מלאך שנאמר פה אל פה אדבר בו ונאמר ודבר ה' אל משה פנים אל פנים ונאמר ותמונת ה' יביט כלומר שאין שם משל אלא רואה הדבר על בוריו בלא חידה ובלא משל הוא שהתורה מעידה עליו במראה ולא בחידות שאינו מתנבא בחידה אלא במראה שרואה הדבר על בוריו כל הנביאים יראים ונבהלים ומתמוגגין ומשה רבינו אינו כן הוא שהכתוב אומר כאשר ידבר איש אל רעהו כלומר כמו שאין אדם נבהל לשמוע דברי חברו כן היה כח בדעתו של משה רבינו להבין דברי הנבואה והוא עומד על עומדו שלם כל הנביאים אין מתנבאים בכל עת שירצו משה רבינו אינו כן אלא כל זמן שיחפוץ רוח הקודש לובשתו ונבואה שורה עליו ואינו צריך לכוין דעתו ולהזדמן לה שהרי הוא מכוון ומזומן ועומד כמלאכי השרת לפיכך מתנבא בכל עת שנאמר עמדו ואשמעה מה יצוה ה' לכם ובזה הבטיחו האל שנאמר לך אמור להם שובו לכם לאהליכם ואתה פה עומד עמדי הא למדת שכל הנביאים כשהנבואה מסתלקת מהם חוזרים לאהלם שהוא צרכי הגוף כלם כשאר העם לפיכך אין פורשין מנשותיהם ומשה רבינו לא חזר לאהלו הראשון לפיכך פירש מן האשה לעולם ומן הדומה לו ונקשרה דעתו לצור העולמים ולא נסתלק מעליו ההוד לעולם וקרבן עור פניו ונתקדש כמלאכים:

רמב"ם יד החזקה - הלכות תפילין מזוזה וספר תורה פרק ו

(ד) מנהג פשוט שכותבים על המזוזה מבחוץ כנגד הריח שבין פרשה לפרשה שדי ואין בזה הפסד לפי שהוא מבחוץ אבל אלו שכותבין מבפנים שמות *המלאכים* או שמות קדושים או פסוק או חותמות הרי הן בכלל מי שאין להם חלק לעולם הבא שאלו הטפשים לא די להם שבטלו המצוה אלא שעשו מצוה גדולה שהיא יחוד השם של הקב"ה ואהבתו ועבודתו כאילו הוא קמיע של הניית עצמן כמו שעלה על לבם הסכל שזהו דבר המהנה בהבלי העולם:

.....

(יג) חייב אדם להזהר במזוזה מפני שהיא חובת הכל תמיד וכל זמן שיכנס ויצא יפגע ביחוד השם שמו של הקדוש ב"ה ויזכור אהבתו ויעור משנתו ושגיותיו בהבלי הזמן וידע שאין דבר העומד לעולם ולעולמי עולמים אלא ידיעת צור העולם ומיד הוא חוזר לדעתו והולך בדרכי מישרים אמרו חכמים הראשונים כל מי שיש לו תפילין בראשו ובזרועו וציצית בבגדו ומזוזה בפתחו מוחזק הוא שלא יחטא שהרי יש לו מזכירין רבים והן הם המלאכים שמצילין אותו מלחטוא שנאמר חונה *מלאך* יי' סביב ליראיו ויחלצם

מורה הנבוכים

החלק הראשון - פרק מ"ט

המלאכים גם כן אינם בעלי גופים, אלא הם שכלים נבדלים מן החומר¹, כפי שיתברר. הם פעולים והאל בראם, כפי שיובהר. בבראשית רבה² אמרו: להט החרב המתהפכת (בראשית ג', 24) על שם: משרתיו אש להט (תהלים ק"ד, 4), המתהפכת: שהם מתהפכים, פעמים אנשים, פעמים נשים, פעמים רוחות, פעמים מלאכים. באמרה זאת אמרו במפורש שאין הם בעלי חומר ואין להם תבנית גשמית קבועה מחוץ לדעת³; אלא כל זאת במראה הנבואה ובהתאם לפעולת הכוח המדמה כפי שיצוין (כשתוסבר) משמעות אמיתית הנבואה⁴.

דברם: פעמים נשים - כי יש שהנביאים גם כן רואים את המלאכים במראה הנבואה [ב]צורת נשים - רומז אל דבריו של זכריה עליו השלום: והנה שתים נשים יוצאות ורוח בכנפיהם [ולהנה כנפיים ככנפי החסידה ותשאנה את האיפה בין הארץ ובין השמים] (זכריה ה', 9).

יודע אתה שלהשיג את מה שנקי מן החומר, מעורטל כליל מן הגשמות, קשה מאוד לאדם, אלא לאחר תרגול רב, ובעיקר למי שאינו מבחין בין המושכל והמדומה, ורוב הסתמכותו על השגת הדמיון בלבד. כל מה שניתן לדמות יהיה בעיניו נמצא או אפשרי-המציאות⁵. ומה שאינו נופל ברשתו של הדמיון יהיה בעיניו נעדר ונמנע המציאות. כי אנשים אלה - והם רוב המעיינים⁶ - לא תתבאר להם לעולם המהות האמיתית של שום עניין ולא תתברר להם שום בעיה קשה.

בשל הקושי שבדבר הזה מביאים גם ספרי הנביאים דברים שמן הפשט שלהם מבינים שהמלאכים ותנועותיהם גשמיים, שהם בצורת אדם, שהאל מצווה עליהם והם מקיימים את ציווייו⁷ ועושים את מה שהוא רוצה⁸ בצו שלו. כל זאת על-מנת להדריך את הדעת⁹ אל מציאותם, ושהם חיים ושלמים כפי שביארנו בנוגע לאל. ואולם אילו היו נעצרים לגביהם בדימוי זה, היתה אמיתותם ועצמותם דומה בדמיון ההמון לעצמות האל, שהרי כך נאמרו גם ביחס לאל דברים אשר מפשטם ייראה שהוא גוף חי ונע בצורת אדם. לכן הודרכה הדעת לכך שדרגת מציאותם נמוכה מדרגת האלוה, על-ידי כך שעורבב בתבניתם משהו מתבנית בעלי-החיים שאינם מדברים, על-מנת שמה שיוכן באשר למציאות הבורא יהיה שלם יותר ממציאותם, כמו שהאדם שלם יותר מבעל-החיים שאינו מדבר. אך לא יוחסה להם תבנית בעל-חיים בכלל זולת הכנפיים, שכן לא ניתן לתפוש¹⁰ מעוף בלי כנפיים, כשם שלא ניתן לתפוש¹⁰ הליכה בלי רגליים, שכן אין לתפוש¹⁰ את מציאותם של כוחות אלה אלא במצעים¹¹ אלה.

תנועת המעוף נבחרה על-מנת להדריך אל היותם חיים, שכן היא השלמה והנכבדה מבין התנועות המקומיות של בעלי-החיים שאינם מדברים. האדם חושב אותה לשלמות גדולה, עד כדי כך שהאדם מתאוה לעוף כדי לברוח מכל המזיק לו ולפנות אל כל המתאים לו במהירות, אף אם רחוק הדבר. לכן יוחסה (למלאכים) התנועה הזאת. ועוד, הציפור העפה מופיעה ונעלמת, מתקרבת ומתרחקת במהירות גדולה ביותר. אלה כולם דברים שאותם ראוי להאמין לגבי המלאכים, כפי שיובהר¹².

החלק השני - פרק נ

המלאכים נמצאים. זה מן הדברים שאין צורך להביא להם ראיה מן התורה כי התורה אומרת זאת במפורש בכמה מקומות. יודע אתה כי אלהים הוא שם לשופטים¹: עד האלהים יבא דבר שניהם (שמות כ"ב, 8). לכן הושאל שם

זה למלאכים ולאלוה, כי הוא שופט את המלאכים³. לכן אמר: כי ה' אלהיכם (דברים י', 17). דברים אלה מופנים אל מין האדם כולו. וכן אמר: הוא אלהי האלהים - דהיינו אלוה המלאכים - ואדוני האדונים (שם, שם) - אדון הגלגלים והכוכבים אשר הם אדונים לכל גוף זולתם.

זאת היא המשמעות, לא שיהיו⁴ אלהים ואדונים ממין האדם, כי הם שפלים מדי לכך. מה גם שדברו אלהיכם כולל את כל מין האדם, המנהיגים והמונהגים שבהם. כן אי-אפשר שהכוונה תהיה בזאת שהוא יתעלה אדון על כל עץ ואבן שמאמינים לגביהם (שיש בהם) אלוהיות, שהרי אין פאר בכך ולא שבח שיהיה האלוה אדון לאבן, לפיסת העץ ולחתיכת מתכת יצוקה. אלא הכוונה שהוא השופט על השופטים⁵, כלומר על המלאכים, ואדון הגלגלים.

כבר הבהרנו בפרק קודם בספר זה⁶ שהמלאכים אינם גופים. זה גם מה שאמר אריסטו, אלא שיש שוני במינוח. הוא אומר "שכלים נבדלים"⁷ ואנו אומרים מלאכים. באשר לדבריו ששכלים נבדלים אלה הם אמצעי בין האל יתעלה ובין הנמצאים ושכאמצעותם נעים הגלגלים - דבר שהוא סיבה להתהוות המתהווים - גם זה נאמר מפורשות בספרים כולם, שהרי לעולם אין אתה מוצא מעשה שעושה אותו האל אלא על-ידי מלאך. יודע אתה שמלאך משמעותו שליח⁸ וכל המבצע צו הוא מלאך. לכן גם על תנועותיהם של בעלי-החיים - אפילו של אלה מהם שלא ניחנו בשכל - אומר הכתוב במפורש שהן על-ידי מלאך, כאשר התנועה היא על-פי מטרת האלוה אשר שם בבעל-החיים כוח המניע אותו תנועה זאת. הוא אמר אלהי שלח מלאכה וסגר פום אריותא ולא חבלוני (דניאל ו', 23)⁹, ותנועות אתון בלעם כולן על-ידי מלאך¹⁰. אפילו היסודות קרויים מלאכים: עֲשֵׂה מלאכיו רוחות משרתיו אש להט (תהלים ק"ד, 4)¹¹.

ויתברר לך שמלאך נאמר על שליח⁸ מקרב בני-האדם: וישלח יעקב מלאכים (בראשית ל"ב, 43). ונאמר על נביא: ויעל מלאך ה' מן הגלגל אל הבכים (שופטים ב', 1); וישלח מלאך ויוצאנו ממצרים (במדבר כ', 16). ונאמר על השכלים הנבדלים המופיעים לנביאים במראה הנבואה. ונאמר על הכוחות החיוניים, כפי שנבחר.

אך כאן אין אנו מדברים אלא על המלאכים אשר הם שכלים נבדלים, כי אין תורתנו מכחישה שהוא יתעלה מנהיג את המציאות באמצעות המלאכים. החכמים אמרו דברים מפורשים על דברי התורה: נעשה אדם בצלמנו (בראשית א', 26) ודבריו הבה נרדה (שם, י"א, 7), שהם בלשון רבים, לאמור: כביכול שאין הקב"ה עושה דבר עד שמסתכל בפמליא של מעלה¹³. מתפלא אני על דבריהם מסתכל, שהרי בנוסח הזה עצמו אומר אפלטון כי האל מסתכל בעולם השכלים ואז שופעת ממנו המציאות¹⁴. בכמה מקומות¹⁵ נאמר כך סתמית: אין הקדוש ברוך הוא עושה דבר עד שנמלך בפמליא של מעלה. פמליא הוא צבא בלשון יוון¹⁶. כמו כן נאמר בבראשית רבה¹⁷ ובמדרש קהלת¹⁸: את אשר כבר עשוהו (קהלת ב', 12) עשוהו לא נאמר אלא עשוהו. כביכול הוא ובית דינו נמנו על כל אבר ואבר שבך והושיבו אותו על כנו, שנאמר הוא עשך ויכנך (דברים ל"ב, 6), וכן נאמר בבראשית רבה¹⁹: כל מקום שנאמר: "וה" - הוא ובית דינו. אין הכוונה בכל הלשונות האלה מה שסוברים הבורים שיש [לבורא] דיבור - נעלה הוא [מזאת] - או מחשבה או שיקול-דעת או התייעצות או היעזרות בדעת הזולת, שכן איך יעזור הבורא במה שברא? אלא כל אלה דברים מפורשים שאפילו פרטי המציאות - ואף בריאת איברי בעלי-החיים כפי שהם - כל זאת באמצעות מלאכים. כי הכוחות כולם מלאכים.

מה רב עוורון הבורות ! וכמה הוא מזיק ! אילו אמרת לאיש מאלה הטוענים שהם חכמי ישראל שהאלוה שולח מלאך הנכנס אל בטן האשה ומעצב שם את העֶבֶר²⁰, היה הדבר יפה בעיניו והיה מקבלו, וחושב שזאת גדולה ויכולת מצד האלוה, וחוכמה מלפניו יתעלה, אף-על-פי שהוא מאמין שמלאך הוא גוף מאש שורפת אשר מידתו כמידת שליש העולם כולו²¹, ויחשוב כל זאת אפשרי לגבי האל. אבל כאשר ייאמר לו שהאל שם בזרע כוח מעצב הצר את האיברים האלה ומתווה אותם והוא המלאך, או שהצורות כולן מעשה השכל הפועל והוא המלאך²² והוא שֵׁרו של עולם²³ אשר מזכירים אותו החכמים תמיד²⁴ - יירתע מכך כי אין הוא מבין את משמעותה של הגדולה והיכולת האמיתית הזאת, דהיינו, הבאתם לידי מציאות של הכוחות הפועלים בדבר, אשר אינם מושגים בחוש²⁵.

החכמים ז"ל אמרו במפורש למי שהוא חכם, שפל כוח מן הכוחות הגופניים הוא מלאך - כל שכן הכוחות המפוזרים בעולם²⁶ - ושפל כוח יש לו פעולה מסוימת אחת מיוחדת, ואין לו שתי פעולות. בבראשית רבה²⁷: תני: אין מלאך אחד עושה שתי שליחות²⁸ ואין שני מלאכים עושים שליחות אחת. זה ענינם של כל הכוחות. מה שידגיש לך שפל הכוחות הפרטיים הטבעיים והנפשיים קרויים מלאכים, הוא שהחכמים אומרים במספר מקומות - והמקור הוא בבראשית רבה²⁹ - בכל יום הקב"ה בורא כת של מלאכים ואומרים לפניו שירה והולכין להם. וכאשר השיבו על דברים אלה בדברים המורים שהמלאכים מתמידים וכן התברר כמה פעמים שהמלאכים חיים וקיימים³⁰ היתה התשובה שיש מהם מתמידים ויש מהם חולפים³¹. וכך הדבר באמת שהכוחות הפרטיים מתהווים וכלים בתמידות, ומיני הכוחות האלה קיימים ואינם מתערערים. ושם³² נאמר על פרשת יהודה ותמר: אמר ר' יוחנן: ביקש לעבור וזימן לו הקב"ה מלאך שהוא ממונה על התאוה, כלומר כוח הקישוי. גם כוח זה קרוי אפוא מלאך. כך מוצא אתה את החכמים אומרים תמיד מלאך שהוא ממונה על כך וכך, מכיוון שפל כוח שמינה אותו האל על דבר-מה הוא מלאך הממונה על אותו דבר.

ולשון מדרש קהלת³³: בשעה שאדם ישן נפשו אומרת למלאך ומלאך לכרוב. הרי שהם אמרו מפורשות למי שמבין ומשכיל שהכוח המדמה³⁴ אף הוא קרוי מלאך, ושהשכל קרוי כרוב³⁵. כמה יפה דבר זה למי שיודע ! וכמה מאוס הוא בעיני הבורים !

כבר דיברנו על כך³⁶ שפל צורה בה נראה מלאך היא במראה הנבואה. אתה תמצא נביאים הרואים את המלאכים בדמות אדם: והנה שלשה אנשים (בראשית י"ח, 2)³⁷. ויש מהם הרואים מלאך בדמות אדם המעורר אימה וחרדה. הוא אומר: ומראהו כמראה מלאך האלהים נורא מאד (שופטים י"ג, 6). יש מהם הרואים אותו בדמות אש: וירא מלאך ה' אליו בלבת אש [מתוך הסנה] (שמות ג', 2). נאמר שם³⁸: אברהם שהיה כוחו יפה נדמו לו כדמות אנשים, לוט שהיה כוחו רע נדמו לו כדמות מלאכים וזה סוד נבואי גדול. ועוד יבוא דיון בנבואה ככל שראוי³⁹. ונאמר שם⁴⁰ עוד: עד שלא עשו שליחותן אנשים; משעשו שליחותן לבשו מלאכות.

התבונן אפוא כיצד הובהר מכל צד שמשמעות מלאך היא מעשה כלשהו ושפל מראה מלאך הוא רק במראה הנבואה ובהתאם למצבו של המשיג. אין אפוא גם במה שציין אריסטו בעניין זה דבר החולק על התורה⁴¹. אלא הדבר שבו הוא חולק עלינו בכל זה הוא שהוא מאמין שפל הדברים האלה קדומים, ושהם כך מתחייבים ממנו יתעלה. ואנחנו מאמינים שפל זה נברא, ושהאל ברא את השכלים הנבדלים ונתן

בגלגלים כוח תשוקה אליהם, והוא שברא את השכלים והגלגלים⁴² ושם בהם את הכוחות המנהיגים האלה. בזאת אנו חולקים עליו ועוד תשמע את דעתו ואת דעת תורת האמת על חידוש העולם⁴³.

החלק השני - פרק יב

ברור שכל מחודש⁴⁴ יש לו בהכרח סיבה פועלת, שהיא חידשה אותו לאחר שלא נמצא. פועל קרוב⁴⁵ זה יהיה בהכרח או גוף או לא גוף. שום גוף אינו פועל באשר הוא גוף, אלא הוא יפעל פעולה מסוימת מבחינת שהוא גוף מסוים, כלומר בצורתו. על זאת אדבר אחרי-כן. הפועל הקרוב, המחדש את הדבר המתחדש, יש וגם הוא מחודש. אך זה אינו נמשך עד אינסוף⁴⁶. אלא אם יש דבר מחודש, אנו חייבים בהכרח להגיע אל מחדש קדום, בלתי-מחודש, אשר חידש אותו. אזי נותרת השאלה מדוע חידש אותו עכשיו, ולא חידש אותו לפני-כן, אף-על-פי שהוא⁴⁷ נמצא. הכרחי שנמנעותה של אותה פעולה מחודשת לפני שחודשה נבעה מהעדר יחס בין הפועל והפעול, אם הפועל גוף, או מהעדר הכנת חומר, אם הפועל אינו גוף. הקדמה זאת היא כולה לפי מה שהעיון הפיסיקלי מחייב, מבלי שנתייחס עכשיו לקדמות העולם או חידושו⁴⁸, שכן אין זאת מטרת הפרק הזה.

התברר בחוכמת הפיסיקה שכל גוף הפועל פעולה כלשהי בגוף אחר, לא יפעל בו אלא בנוגע בו, או בנוגעו במה שהוא נוגע בו, אם אותו פועל פועל את פעולתו על-ידי אמצעים. למשל, גוף נתון שהתחמם עכשיו - התחמם או על-ידי כך שגָרם האש נגע בו, או שהאש חיממה את האוויר, והאוויר המקיף אותו גוף חימם אותו. הפועל הקרוב של חימום גוף זה יהיה אפוא גֶרֶם האוויר החם⁴⁹. מגנט מושך ברזל ממרחק באמצעות כוח המתפשט ממנו באוויר הנוגע בברזל. לכן אין הוא מושך מכל מרחק שהוא מקרי⁵⁰, כשם שאש נתונה לא תחמם בכל מרחק שהוא מקרי, אלא במרחק שבו משתנה מכוחה האוויר שבינה לבין הדבר המתחמם. כאשר נפסק חומו של האוויר מאותה אש מבלי שיגיע אל נר נתון, הנר לא יתמוסס בגללה. כן המצב לגבי מה שמושך. מה שלא היה חם ואחרי-כן היה חם - היתה לו בהכרח סיבה מחממת שנתחדשה⁵¹: או שנתחדשה אש או שהמרחק בין החפץ והאש השתנה. יחס זה⁵² הוא שנעדר ואחר-כך נתחדש.

כך אנו מוצאים שהסיבה לכל המחודשים המתחדשים במציאות⁵³ היא התמזגות היסודות, שהם גופים הפועלים זה על זה, ונפעלים זה מזה. רצוני לומר שסיבת התחדשותם⁵⁴ היא התקרבות גוף אל גוף או התרחקות גוף מגוף. מחודשים שאנו מוצאים שאין מקורם בהתמזגות, דהיינו כל הצורות, אף להם יש בהכרח פועל, והוא נותן הצורות⁵⁵. זה אינו גוף⁵⁶, כי פועל הצורה הוא צורה שאינה בחומר, כפי שהוסבר במקומו. אנו הצבענו על הראיה לכך לפני-כן⁵⁷. דבר זה יתברר לך גם כן מכך שניתן להוסיף על כל מזיגה או לגרוע ממנה. היא מתחדשת⁵⁸ קמעה קמעה. לא כן הצורות. הן אינן מתחדשות קמעה קמעה. לפיכך אין בהן תנועה. הן מתחדשות או כלות בלא-זמן⁵⁹, ואינן (תוצאה) מפעולת מזיגה. המזיגה רק מכינה את החומר לקבל את הצורה.

פועל הצורה הוא דבר שאינו מקבל חלוקה, כי מעשהו הוא ממינו הוא⁶⁰. לכן ברור שפועל הצורה, כלומר הנותן אותה, הוא בהכרח צורה, והיא נבדלת מן החומר. לא ייתכן שההשפעה⁶¹ שפועל זה, שאינו גוף, משפיע, תהיה בתוקף יחס כלשהו. שהרי אין הוא גוף העשוי להתקרב או להתרחק, או שגוף כלשהו יתקרב אליו או יתרחק ממנו, שהרי אין יחס של מרחק בין גוף למה שאינו גוף⁶². מכאן הכרחי שכאשר

פעולה מסוימת²⁰ נעדרת, העילה לכך היא שאותו חומר אינו מוכן לקבל את פעולתו של (השכל) הנבדל²¹; שכן התברר שפעולת הגופים זה על זה בהתאם לצורותיהם מחייבת שהחומרים יהיו מוכנים לקבל את פעולתו של מה שאינו גוף. פעולות אלה הן הצורות. מכיוון שרשמי²² השכל הנבדל ברורים וגלויים במציאות - והם כל מחודש שנוצר לא מן ההתמזגות²³ עצמה בלבד - ידוע בהכרח שאותו פועל²⁴ אינו פועל במישרין²⁵ ולא במרחק מוגדר, מכיוון שאין הוא גוף.

לכן מכנים תמיד את פעולתו של (השכל) הפועל בשם "שפע". (זאת) על דרך הדימוי למעיין מים השופע מכל כיוון ואין כיוון מסוים אשר ממנו הוא מושך או (שבו) הוא מספק לזולתו, אלא הוא נובע מכל הכיוונים ותמיד (זורם) לכל הכיוונים ומרווה את הקרובים אליו ואת הרחוקים. כן אותו שכל. לא מגיע אליו כוח מכיוון מסוים וממרחק מסוים, וגם כוחו אינו מגיע אל זולתו בכיוון מסוים ובמרחק מסוים ולא בזמן נתון דווקא; אלא פעולתו מתמדת: כל-אימת שדבר-מה מוכן, הוא מקבל את הפעולה הזאת, הנמצאת בהתמדה, הקרויה "שפע".

כן גם הבורא יתעלה שמו. מכיוון שהוכח בהוכחה מופתית שאין הוא גוף, והוכח שהכול פעולתו והוא סיבתו הפועלת, כפי שהבהרנו²⁶ ועוד נבהיר²⁷, אומרים שהעולם הוא מן השפע של האל ושהוא השפיע עליו את כל המתחדש בו²⁸. כן אומרים שהוא השפיע את חוכמתו על הנביאים. העניין כולו הוא שפעולות אלה הן פְּעָלוֹ של מי שאינו גוף, והוא אשר פְּעָלוֹ קרוי "שפע". השפה העברית נקטה לשון זה, "שפע", גם בדברה על האל יתעלה, על דרך דימוי למעיין מים שופע כפי שצינו. שהרי אין טוב יותר מביטוי זה, שפע, לדמות את פעולתו של הנבדל (מן החומר). כי אין ביכולתנו (לתת) שם שמהותו האמיתית תתאים למהותו האמיתית של העניין²⁹. שכן קשה מאוד לתפוש בשכלנו³⁰ את פעולתו של הנבדל (מן החומר), כשם שקשה לתפוש בשכלנו³⁰ את מציאות הנבדל (עצמו). כשם שהדמיון אינו מצייר נמצא שאינו גוף ולא כוח בגוף, כן אין הדמיון מצייר שתתרחש פעולה שאינה פעולתו הישירה²⁵ של פועל, או ממרחק כלשהו ומכיוון מסוים. משום כך, ומכיוון שחלק מן ההמון יודעים אל-נכון שהאלוה אינו גוף או שאין הוא מתקרב אל מה שהוא עושה, דימו שהוא מצווה על המלאכים, והמלאכים עושים מעשים אלה במישרין²⁵ ומתוך קרבת גוף אל גוף, כמו שאנו פועלים במה שאנו פועלים עליו. הם גם דימו שהמלאכים גופים. יש מהם המאמינים שהאל יתעלה מצווה דבר בדיבור כדיבורנו אנו, בהגאים ובצלילים, ואז נעשה אותו דבר. כל זאת הימשכות אחר הדמיון אשר גם הוא יצר הרע באמת³¹, שהרי כל חיסרון שכלי או מוסרי הוא פעולה של הדמיון או נובע מפעולתו. אך אין זאת מטרת הפרק הזה, אלא כוונתו הבנת עניין השפע הנאמר לגבי האל ולגבי השכלים, כלומר המלאכים, מכיוון שאין הם גופים.

גם על כוחות הגלגלים אומרים שהם שופעים במציאות, ואומרים "שפע הגלגלים", אף-על-פי שפעולותיהם באות מגופים. לכן הכוכבים פועלים ממרחק מסוים, כוונתי לקרבתם אל המרכז³² וריחוקם ממנו, ויחסם זה אל זה. כאן הפתח לאסטרונומיה³³.

מה שצינו, שהנביאים השתמשו בעניין השפע כהשאלה לפעולת האלוה, הוא דברו אתי עזבו מקור מים חיים (ירמיה ב', 13), כלומר שפע החיים, דהיינו, המציאות שהיא החיים בלי ספק. וכן דברו כי עמך מקור חיים (תהלים ל"ו, 10), שבו הוא מתכוון לשפיעת המציאות. גם סופו של הפסוק, באורך נראה

אור, הוא אותו עניין עצמו: בשפיעת השכל אשר שפע ממך נשכיל, נמצא את דרך הישר, נביא ראיות ונשיג את השכל³⁴. הבן זאת!

החלק השני – פרק לב

דע שאמיתת הנבואה ומהותה היא שפע³⁵ השופע מן האל יתעלה ויתהלל באמצעות השכל הפועל³⁶, תחילה על הכוח המדבר³⁷, ואחרי-כן על הכוח המדמה³⁸. זאת היא דרגתו העליונה של האדם ותכלית השלמות האפשרית שתיתכן שתימצא למינו³⁹. מצב זה הוא תכלית השלמות של הכוח המדמה⁴⁰. זה דבר אשר בשום אופן אינו אפשרי בכל אדם

רמב"ן על בראשית פרק יח פסוק א

ובספר מורה הנבוכים (ב מב) נאמר כי הפרשה כלל ופרט - אמר הכתוב תחלה כי נראה אליו השם במראות הנבואה.... ובאמת כי כל מקום שהוזכר בכתוב ראיית מלאך או דבור מלאך הוא במראה או בחלום, כי ההרגשים לא ישיגו המלאכים, אבל לא מראות הנבואה, כי המשיג לראות מלאך או דיבורו איננו נביא, שאין הדבר כמו שהרב גוזר (במו"נ ב לד, ובהלכות יסוה"ת ז ו) כי כל נביא זולת משה רבינו נבואתו על ידי מלאך וכבר אמרו (מגילה ג) בדניאל אינהו עדיפי מיניה דאינהו נביאי ואיהו לאו נביא, וכן לא נכתב ספרו עם ספר הנביאים מפני שהיה עניינו עם גבריאל..... הנה בכל מקום יתעוררו החכמים להודיענו כי ראיית המלאך איננה נבואה ואין הרואים מלאכים והמדברים עמם מכלל הנביאים כאשר הזכרתי בדניאל, אבל היא מראה, תקרא "גלוי עינים", כמו ויגל השם את עיני בלעם וירא את מלאך ה' (במדבר כב לא), וכן ויתפלל אלישע ויאמר ה' פקח נא את עיני ויראה (מ"ב ו יז): אבל במקום אשר יזכיר המלאכים בשם "אנשים" כענין הפרשה הזאת ופרשת לוט, וכן ויאבק איש עמו (להלן לב כה), וכן וימצאהו איש (שם לז טו), על דעת רבותינו (תנחומא וישב ב) הוא כבוד נברא במלאכים, יקרא אצל היודעים "מלבוש", יושג לעיני בשר בזכי הנפשות כחסידיים ובני הנביאים

רמב"ן על בראשית פרק ב פסוק ז

(ז) ויפח באפיו נשמת חיים ירמוז לנו הכתוב הזה מעלת הנפש יסודה וסודה, כי הזכיר בה שם מלא, ואמר כי הוא נפח באפיו נשמת חיים, להודיע כי לא באה בו מן היסודות כאשר רמז בנפש התנועה (לעיל א כ), גם לא בהשתלשלות מן *השכלים* הנבדלים, אבל היא רוח השם הגדול, מפיו דעת ותבונה, כי הנופח באפי אחר מנשמתו יתן בו וזהו שנאמר (איוב לב ח) ונשמת שדי תבינם:

רמב"ן על שמות פרק כ פסוק ג

ובכאן אני מזכיר מה שיורו הכתובים בענין ע"ז, כי היו שלשה מינין - הראשונים החלו לעבוד את המלאכים שהם *השכלים* הנבדלים בעבור שידעו למקצתם שררה על האומות, כענין שכתוב (דניאל י כ) שר מלכות יון ושר מלכות פרס, וחשבו שיש להם יכולת במ להיטיב או להרע, וכל אחד עובד לשר שלו כי היו הראשונים יודעים אותם, ואלה הם הנקראים בתורה ובכתובים כלם אלהים אחרים, אלהי העמים, כי המלאכים נקראים אלהים, כמו שנאמר הוא אלהי האלהים (דברים י יז), השתחוו לו כל אלהים (תהלים צז ז), כי גדול ה' מכל האלהים (לעיל יח יא) ואע"פ שהיו העובדים מודים שהכח הגדול והיכולת הגמורה לאל עליון, וכך אמרו רבותינו (מנחות קי:) דקרו ליה אלה דאלהיא, ובזה אמר הכתוב זוכה לאלהים יחרם הזכירם בשם הידיעה: